

Культуро–творче осягнення людини у філософії Іммануїла Канта

Аналізується творчість видатного філософа, представника німецької класичної філософії Іммануїла Канта. Особлива увага приділяється осягненню Кантом людини, її свободи. Як визначальні параметри людського буття розглядаються пізнавальне, практичне (моральнісне), естетичне відношення людини до світу.

Ключові слова: Іммануїл Кант, антропологія, людина, культура, свобода, розсудок, практичний розум, категоричний імператив.

Творчості видатного німецького філософа Іммануїла Канта присвячена безліч праць. У ХХ столітті українська філософська думка більшою мірою зосереджувала свою увагу на глибокому аналізі теорії пізнання, логіки та діалектики І.Канта. Так, наприклад, саме у колі цієї проблематики знаходяться роботи академіка Володимира Іларіоновича Шинкарука. Не принижуючи важливості такого погляду на творчість Канта, ми хотіли б запропонувати зосередити увагу на людиномірності, культуро–творчій домінанті філософії Канта.

Загальновідомо, що в історії філософії засновником класичної німецької філософії вважається Іммануїл Кант, у творчості якого умовно виділяють два періоди: докритичний (до 70–х рр. XVIII ст.) і критичний. Як відомо, у докритичний період Кант був визначним теоретиком природознавства і філософії природи (натурфілософії). В основній праці цього періоду «Всезагальна природна історія і теорія неба» (1855) Кант обгрунтовує кризь призму ідеї розвитку основні проблеми філософії природи. Він висунув і обгрунтував:

- гіпотезу виникнення сонячної системи з величезної хмари розсіяних у просторі часток матерії (теорія Канта–Лапласа);
- довів уповільнення добового обертання Землі навколо власної осі під впливом припливів і відливів;
- висунув ідею генеалогічної класифікації тваринного світу і природної історії людських рас;
- обгрунтував уявлення про природу як таку, що безперервно розвивається, породжуючи нові, якісно неповторні форми.

Обгрунтовуючи ці ідеї, Кант вперше покладає край пануванню антидіалектики (метафізики) як способу мислення і методу пізнання, що домінувала у філософії та науці XVII – першої половини XVIII століття.

Але мета цієї статті зосередити увагу на людиномірній проблематиці творів видатного філософа. З 1771–1772 років починається, так званий, критичний період у творчості Канта, постановка і вирішення ним власне філософських проблем, осмислення засад власної наукової діяльності. Саме у цей період можна відмежуватися від поглядів французьких мислителів XVIII століття, які вважали, що все в людині можна пояснити об'єктивними закономірностями природи. Адже на заваді стоїть проблема свободи. Коли би людина у своїх діях була детермінована природними закономірностями, то про жодну свободу не йшлося б. А отже, людина не була би відповідальною за свої вчинки і дії. Виникає дилема: природа чи свобода? Саме проблема «природа чи свобода» і є вихідною у філософії Канта і в класичній німецькій філософії у цілому.

Кант вважав, що коли би людина була тільки природною істотою, коли би вона не підпорядковувала природу своїм власним інтересам і цілям, то вона завжди була би рабом цієї природи. Тоді виникає питання: яким же чином можлива свобода? Саме на свободі людини тримається моральність. Щоби бути моральнісною, людина повинна мати свободу волі, додержуватися моральнісного обов'язку, а не слідувати природній необхідності. Лише в такому разі вона може нести відповідальність за свої дії і вчинки. Кант наголошує, що коли би людина у своїх моральних вчинках керувалася досвідом, спостереженням, вивченням природи, вона ніколи не стала би моральнісною. Моральність спирається не на суще, а на належне. Тому витоки моральності слід шукати не в природі, а у специфічних особливостях людської свідомості. У зв'язку з цим Кант виділяє в людській свідомості три основні здатності. По–перше, здатність пізнавати, органом якої є теоретичний, або «чистий», розум. Ця здатність досліджується

в праці «Критика чистого розуму» (1781). Вона має забезпечити досягнення істини як знання про суще, адекватне пізнанню необхідних закономірностей природи. Другою здатністю є здатність до дії, органом якої є практичний розум. Сферою цієї здатності є вже не природа, а практика людських дій, яку Кант зводить до моральнісних відносин і дій. Досліджується її специфіка в праці «Критика практичного розуму» (1788). Ця здатність має забезпечити досягнення добра, добродійності, заснованої не на сушому, а на належному. Третьою здатністю є здатність до насолоди, сферою якої є естетичне відношення людини до дійсності, а органом – здатність судження на основі понять мети і краси. Аналізу цієї здатності присвячена праця «Критика здатності судження» (1790).

Отже, Кант конкретизує сферу людського буття, виділяючи в ньому такі параметри, як пізнавальний, практичний (моральнісний) і естетичний.

Для визначення предмета філософії, з точки зору Канта, слід відповісти на чотири питання:

- 1) що я можу знати?
- 2) що я маю робити?
- 3) на що я смію надіятися?
- 4) що таке людина?

Дати відповідь на ці питання Кант спробував відповідно у працях: «Критика чистого розуму», «Критика практичного розуму», «Критика здатності судження» і «Антропологія з прагматичної точки зору».

Виділяючи як визначальні параметри людського буття пізнавальне, практичне (моральнісне), естетичне відношення людини до світу, Кант протиставляє їх одне одному. Перш за все це стосується пізнавального і практичного відношення. Сфера моральності спирається, за Кантом, не на знання, а на постулат практичного розуму – на категоричний імператив, а саме: дій так, щоб в іншій людині бачити не засіб, а мету. Категоричний імператив велить діяти, дотримуючись морального обов'язку, орієнтуючись не на суще, а на належне. Але як це можливо, якщо людина підкоряється законам природи?

Щоб вирішити цю проблему, Кант стає на шлях дуалізму. Він поділяє світ на дві незалежні сфери: на світ «речей у собі» і світ «явищ», ніби подвоюючи його. Світ «речей у собі» – це світ як він існує сам по собі незалежно від людини та її свідомості. Цей світ недосяжний для пізнання. Світ «явищ» – це чуттєво даний світ, такий, яким він дається в чуттєвому досвіді людини. Вся наука, на думку Канта, має справу зі світом явищ. Всі закони природи, які формує наука, у тому числі і закон причинності, стосуються світу явищ. І людина як явище теж підкоряється законам природи. Проте, як «речі у собі» вона виходить із сфери законів природи і підкоряється вже внутрішньому, духовному принципу, категоричному імперативу. «Дві речі, – пише Кант, – наповнюють душу завжди новим і все сильнішим здивуванням і благоговінням, чим частіше та триваліше ми розмірковуємо про них, — це зоряне небо наді мною і моральнісний закон у мені» [1, с.499–500].

Отже, дуалізм Канта підпорядкований вирішенню проблеми людської свободи. Яким чином Кант прийшов до цього дуалізму? Сам Кант любив повторювати, що з догматичної сплячки його вивів Д.Юм, який довів, що причинність у досвіді нам не дається, а є звичкою до деякої послідовності. Кант, ознайомившись з творами Юма, доходить дещо іншого висновку. Він розумів, що на принципі причинності заснована вся сучасна йому наука. Тому він наголошує, що, хоча причинність у досвіді і не дається, вона все ж присутня в людському мисленні. Більше того, не тільки причинність присутня в людському мисленні до будь–якого досвіду, а і всі інші категорії.

Отже, в людській свідомості є деякі поняття, які одержуються не з досвіду, а даються апріорно до будь–якого досвіду. Мислення з усім його категоріальним апаратом, за Кантом, дається людині апріорно. І саме ці апріорні категорії передують досвіду і роблять його можливим. Звідси випливає висновок, який сам Кант кваліфікує як «коперніканський переворот» у філософії: не знання мають узгоджуватися з дійсністю, а дійсність зі знаннями, з тим апріорним категоріальним апаратом, що дається людині до будь–якого досвіду.

Але які предмети дійсності можуть узгоджуватися з людськими знаннями? «Речі у собі» не можуть. Вони існують незалежно від людини і від її досвіду. Вона їх не знає і знати не може. А отже і про узгодженість або неузгодженість їх зі знаннями не може і йтися. Людина може знати тільки явища, тобто те, що дається у досвіді. А у досвіді

даються явища через просторово–часове оформлення. Простір і час Кант визначає як апріорні форми споглядання, які упорядковують хаос відчуттів, викликаних дією зовнішнього світу на органи чуттів людини. Світ постає перед людиною як оформлений світ явищ завдяки внутрішній апріорній формі, якою є час, і зовнішній апріорній формі чуттєвого досвіду, якою є простір. Хід міркування Канта тут такий: процес пізнання починається з чуттєвого споглядання навколишнього світу. Завдяки відчуттям людини: зоровим, слуховим, тактильним, смаковим тощо – їй відкривається світ у всій його різноманітності та різнобарвності форм: звуків, кольорів, запахів та ін.

Що приховується за цими відчуттями? На це питання людина відповіді не може. Якими є речі самі по собі, їй невідомо. Вона знає тільки свої відчуття. Але ці відчуття не хаотичні, а певним чином оформлені. У досвіді людини світ відкривається як видимий світ явищ і процесів, що розгортається у певному просторі і пліне у певному часі. Простір і час є тими формами чуттєвого досвіду, завдяки яким людина відносить відчуття до певних предметів, наприклад, зелене до дерева, сіре до дороги тощо. Коли б у свідомості людини не було чистої форми споглядання – простору як видимої протяжності у різних площинах, то всі відчуття злилися би в одне, і видимий світ зник би. Отже, простір і час є суб'єктивними формами, умовами просторово–часового розміщення відчуттів, «віднесення» їх до певних предметів дійсності. Чуттєво видимий світ, що розгортається перед людиною у просторово–часовому оформленні, існує, за Кантом, не об'єктивно, а лише в її свідомості як світ явищ. Тому і предмети цього світу можуть узгоджуватися зі знаннями людини. Кант вважав, що будь–яке пізнання починається з досвіду, але це не означає, що все в ньому походить з досвіду. В знаннях є дещо від досвіду, а дещо від самих пізнавальних здатностей людини. Щоб відповіді на питання, як утворюються наукові знання, Кант звертається до аналізу апріорних категорій розсудку. Він наводить такий приклад. Вранці ми вийшли до саду. Випала роса. Ми доторкнулися до каменю і відчули, що він мокрий і холодний. На цій підставі висловили судження сприйняття: «камінь мокрий і холодний». Потім зійшло сонце і освітіло камінь. Через деякий час ми знову доторкнулися до каменя і відчули, що він сухий і теплий, та висловили відповідне судження. А далі дійшли висновку: «сонячне світло є причиною нагрівання каменя». Що тут відбулося? Ми висловили судження, що характеризується всезагальністю і необхідністю. Тим самим ми чуттєво сприйняття підвели під категорії загального, причинного, необхідного. На цій підставі Кант доходить висновку, що закони науки формулюються на основі підведення даних чуттєвого досвіду під категорії розсудку. Закони науки у Канта є результатом конструктивної діяльності розсудку. Процес, підведення чуттєвого досвіду під категорії розсудку Кант називає «трансцендентальною апперцепцією». Розсудок він визначає як здатність людської свідомості мислити на засадах категорій. Мислення може знайти в природі лише те, що дозволяють віднайти в ній притаманні йому апріорні категорії. Отже, свідомість людини сама будує предмет пізнання.

В чому Кант мав рацію щодо ролі категорій у пізнанні? Категорії, дійсно, виступають засобами, знаряддями пізнавальної діяльності людини, і зміст знання залежить від них. Проте категорії не є, по–перше, раз і назавжди заданими чистими формами, вони виробляються історично, у процесі розвитку людської практики і розвиваються за мірою її ускладнення; по–друге, категорії не є апріорними, хоча у деяких своїх аспектах можуть видаватися такими. Вони є апріорними лише для індивіда. Що ж до суспільства, людства в цілому вони є результатом його суспільно–історичної практики і в цьому аспекті є апостеріорними.

Наголошуючи на визначальній ролі категорій у пізнанні, Кант ставить завдання створити нову філософію як науку про категорії. У зв'язку з цим він піддав критиці існуючу формальну (аристотелівську) логіку як таку, що розглядає форми мислення безвідносно до предметів дійсності, а свою логіку називає трансцендентальною, тобто такою, що досліджує відношення форм мислення до предметів дійсності. Кант виділив 12 категорій, згрупувавши їх у 4 види:

- 1) категорії кількості: єдність, множина, цілісність (всезагальність);
- 2) категорії якості: реальність, заперечення, обмеження;
- 3) категорії відношення: субстанція, причинність, взаємодія;
- 4) категорії модальності, або, змінюваності: можливість, дійсність, необхідність.

Діалектичним моментом таблиці категорій Канта є розгляд кожної третьої категорії в усіх чотирьох групах як синтезу першої і другої. Так, цілісність (всезагальність) є

множиною, розглянутою як єдність; обмеження є реальністю, поєднаною з запереченням; взаємодія є причинністю однієї субстанції у зв'язку з іншою; необхідність є дійсністю, можливою у відповідності до законів мислення. Головні недоліки таблиці категорій Канта полягають, по–перше, в обмеженні її лише чотирма групами; по–друге, у відсутності взаємозв'язків між групами категорій; по–третє, у тому, що категорії він розглядає як вічні, незмінні, «чисті» форми розсудку.

Отже, Кант виділив такі пізнавальні здатності людини: першу складають апріорні форми споглядання – простір і час; другою є розсудок з його категоріальним апаратом; третьою пізнавальною здатністю виступає розум.

Розум, за Кантом, продукує ідеї та принципи для систематизації розсудкового знання у форму науки. Кант виділив три основоположні ідеї:

- 1) ідею світу («космологічна ідея»),
- 2) ідею Бога («теологічна ідея»),
- 3) ідею душі («психологічна ідея»).

Ідеї, на думку Канта, виходять за межі досвіду у сферу трансцендентного, тобто потойбічного, надчуттєвого. Іншими словами, предмети ідей в досвіді не даються, тому і самі ідеї не дають ніякого нового знання. Пращое трудівник–розсудок, він продукує знання, а розум лише систематизує їх за допомогою ідей. Коли ж розум намагається осягнути предмети ідей, він приходить до антиномій, тобто до невирішальних суперечностей. Кант виділив чотири антиномії щодо ідей світу. Перша антиномія: світ має початок у часі та обмежений у просторі (теза); світ не має початку у часі і меж у просторі, він безкінечний і в просторі і в часі (антитеза). Друга антиномія: будь–яка складна субстанція складається з простих, існує тільки просте або те, що складається з простого (теза); жодна складна субстанція не складається з простих і не зводиться до суми простих частин: у світі не існує нічого простого (антитеза). Третя антиномія: причинність за законами природи не є єдиною, з якої можна вивести усі явища світу, для їх пояснення слід припустити ще і свободу (теза); не існує ніякої свободи, природна причинність є єдиною, все у світі здійснюється за законами природи (антитеза). Четверта антиномія: до світу належить або як його частина, або як його причина, безумовно необхідна абсолютна сутність, тобто Бог (теза); ніде не існує ніякої абсолютної сутності – ні в світі, ні поза і світом, ні як його частини, ні як його причини (антитеза).

Кант вважав, що і тезу і антитезу можна в однаковій мірі успішно довести і обґрунтувати. У цьому виявляється трансцендентальна діалектика розуму. Трансцендентальна діалектика – це діалектика антиномій, невирішальних суперечностей, які виникають без порушення законів логіки і свідчать про обмеженість розуму і пізнання. Виникнення антиномій означає, що розум увійшов у ту сферу, де він безсилий що–небудь вирішити, і слід від теоретичного (чистого) розуму звернутися до розуму практичного і вирішувати проблему у сфері практики моральнісних відносин і дій.

Розглядаючи сферу моральності. Кант формулює три необхідні постулати практичного розуму як регулятиви моральнісної поведінки людей:

- 1) постулат свободи,
- 2) постулат безсмертя душі,
- 3) постулат існування Бога.

Без них, на думку Канта, не може бути моральності. Щоб бути моральнісною, людині потрібна віра в добро і добра воля. Людина може мати талант, бути геніальною, але, якщо у неї немає доброї волі, наголошує Кант, то вона може повернути свій талант і свою геніальність на зло. Саме в цьому плані Кант говорив, що він обмежив сферу знання, щоб надати місце вірі. Тільки повіривши у безсмертя, у свободу волі, у Бога, людина обмежує свої егоїстичні інтереси і живе, орієнтуючись на виконання обов'язку, реалізуючи свою свободу і моральність.

Кант вважав моральнісними лише ті вчинки, які людина здійснює, орієнтуючись виключно на категоричний імператив, який формулює так: «Дій так, щоб максима твоєї волі могла би мати силу принципу загального законодавства». У категоричному імперативі Кант підкреслює, що максими волі, тобто суб'єктивні правила поведінки і власні вибори людини мають узгоджуватися із загальнолюдськими інтересами і цінностями, бути незалежними від обставин місця і часу. Категоричний імператив вказує, як слід діяти людині, щоб від суб'єктивних максимум поведінки вийти на шлях загальнолюдської вічної моральності. Кант наголошує, що у найконкретніших моральнісних справах людина має підноситися до осягнення того, що кожний вчинок так чи інакше

відіб'ється на долі всього людства. Категоричний імператив Канта звернений до всього людства і до всіх часів. Повага до обов'язку, до морального закону як такого, до людства в особі кожної людини – ось основні його вимоги.

Слід особливо підкреслити, що Кант не пов'язує загальнообов'язковість категоричного імперативу як вищого морального закону ні з Богом, ні з діяльністю церкви чи держави. Категоричний імператив є результатом власного морального вибору особистості. Це здатність кожної людини як особистості орієнтуватися в процесі вибору між різними максимами на все людство і на всі часи. Яким чином це можливо? Людина як явище підпорядкована природній причинності, а як «річ у собі» є вільною і керується категоричним імперативом. Узгодженість світу «речей у собі» та світу «явищ», наукового пізнання і сфери практики моральнісних відносин і дій, природи і свободи проходить через гармонійне поєднання і збігу Істини і Добра.

Щоб відповісти на питання про істинність чи неістинність знання, слід виявити співвідношення Істини, Добра і Краси. Той самий критерій функціонує і для виявлення специфіки і смислу людського буття. Якщо в «Критиці чистого розуму» і в «Критиці практичного розуму» світ «явищ» і світ «речей у собі», емпіричне суще і належне, природа і свобода, розум і воля різко протиставляються, то в «Критиці здатності судження» Кант спробував досягти єдності цих сфер через цілепокладання, дія якого, на його думку, торкається і світу «явищ», і світу «речей у собі». Об'єднання природи і свободи, теорії і практики переноситься Кантом у сферу телеології, тобто доцільності та вільної художньої творчості.

Задля поєднання вільної діяльності з детермінованими явищами чуттєвості Кант звертається до почуттів задоволення і незадоволення, у яких вбачає «середню ланку» між здатністю пізнання і бажання (волі). Він називає ці почуття «проміжною здатністю». Почуття задоволення (чи незадоволення) виникає із судження як оцінки, ціннісного судження.

Кант розрізняє дві здатності судження: визначаючу і рефлектуючу. Визначаюча породжує телеологію зовнішнього визначення речей цілями інших. Рефлектуюча здатність судження відповідає внутрішній телеології і діє регулятивно, розглядаючи річ як таку, що є водночас і причиною, і дією, відповідаючи на питання, чим річ є для нас (для людей взагалі). Рефлектуюча здатність судження є апіорною. Вона співвідносить предмет з позицією суб'єкта і супроводжується почуттями задоволення або незадоволення. Вона має справу з явищами природи, але позбавлена емпіричних і еґотичних цілей, і тим самим зближується зі світом свободи.

Наступний крок до поєднання світу природи і світу свободи Кант сподівається здійснити шляхом утвердження телеології мистецтва і художньої творчості. Саме в мистецтві, на його думку, людина переживає безкорисливе задоволення, пов'язане з естетичним судженням про прекрасне, яке є творінням через свободу. З телеологією природи і моральності вільну телеологію мистецтва поєднує, крім краси в природі, також і почуття піднесеного, величного, яке в своїй кульмінації звернене на велич моральнісної сили людини. Телеологія мистецтва об'єднує світи природи і свободи творчою самодіяльністю суб'єкта, у якій з'єднані уявлення і воля, матеріальне і духовне.

Центральною категорією телеології мистецтва Канта є прекрасне. З огляду на якість він визначає прекрасне як судження «незацікавлене», незалежне ні від прагнення пізнати річ, ні від бажання утилітарно користуватися нею. Переважає лише одне: бажання споглядати її. З огляду на кількість судження прекрасне є всезагальним, загальнозначимим. З огляду на відношення прекрасне є особливою формою, яку відрізняє тонка надчуттєва і надінтелектуальна радість. З огляду на модальність прекрасне є судженням необхідним. Нормативна функція прекрасного не може бути ні однозначно визначеною, ні однозначно використаною, її властиві «закономірність без визначеного закону», «доцільність без визначених цілей».

Отже, прекрасне у Канта є апіорним, всезагальним і суб'єктивно необхідним, безпосереднім і абсолютно безкорисливим задоволенням, обумовленим породженням безцільно-доцільних форм. Не маючи прямого відношення до світу «речей у собі», прекрасне залучає нас до нього через естетичне споглядання моральнісних начал людини, адже метою та ідеалом мистецтва є людська особистість як осереддя духовного світу. Лише людина може бути прекрасною, втілюючи насамперед красу духу.

Крім категорії прекрасного, важливе місце у філософії Канта посідає категорія піднесеного, величного. Якщо у судженнях прекрасного суб'єктивна доцільність

створюється через відповідність уяви з розсудком, то в судженнях величного – через відповідальність уяви з розумом. Вищим шаблоном величного є велич людського духу, оскільки тут величне поєднується з моральнісним. Кант наголошує, що саме в людині, і тільки в ній, поєднуються всі світи і всі сфери буття. Найбільш адекватно це виражається в творчості геніальних людей. Оскільки геніальність є вродженою, вона пов'язана з природною необхідністю, а оскільки виражається в неповторній творчості, вона є вільною. Правила самодіяльності генія йдуть не від природи, але їх застосування є одночасно і вільним, і природним. Отже, в «Критиці здатності судження» показано, що естетичне відношення до дійсності неможливо звести ні до знання, ні до моральності, і водночас воно є органічним поєднанням Істини, Добра, Краси.

Відповідаючи на питання, що таке людина, Кант звертався і до проблем філософії історії та філософії права. Основною громадянською суспільства Кант вважав приватну власність як продукт історичного розвитку суспільства, наголошуючи, що об'єктом власності мають бути тільки речі, а людина – лише її суб'єктом. Державу він розглядав як об'єднання людей в рамках правових законів для забезпечення дії принципу справедливості щодо усіх громадян.

В кожній державі, на думку Канта, має бути республіканський лад, бо король не в змозі зберегти мудрість і справедливість, оскільки тривале володіння владою неминує спотворити вільні судження розуму. Республіканським Кант оголошує будь-який соціально-політичний лад, де діє принцип поділу влад: на законодавчу, яка створює – і встановлює закони; виконавчу, яка здійснює управління на основі існуючих законів; судову, яка контролює додержання законів. Деспотизм з'являється там, де не забезпечується достатня незалежність однієї влади від двох інших. Протилежністю деспотизму, за Кантом, і є республіка, головною ознакою якої є те, що в ній управляють не люди, а закони. Законодавча влада втілює в собі об'єднану волю народу. Кант виділяє три невідчужувані принципи суспільного життя в умовах держави і три правових атрибути людини як громадянина:

- 1) свобода кожного члена суспільства,
- 2) рівність усіх громадян перед законом,
- 3) громадянська самостійність кожного.

Принцип свободи у Канта формулюється насамперед як категоричний імператив приватного права: «Дій так, щоб твоя свобода могла узгоджуватися зі свободою всіх людей», а в публічному праві він реалізується як добровільне підкорення громадян тим владам, яким вони «погодилися» підкорятися. Категоричні імперативи моральності та права, втілюючись у суспільну історію через свідомість окремих людей, покликані перетворити її в єдиний доцільний процес.

Філософія історії Канта спрямована на переведення індивідуальної моральності в план її соціально-історичних наслідків і виявлення того, як людина сама формує із себе розумну, моральнісну істоту. З другого боку, історія людства постає у Канта як реалізація моральнісного прогресу, покликаною служити інтересам усіх і кожного зокрема, який розгортається поступово, через компроміси. У цілому історія людського суспільства розвивається у напрямку до «всезагального правового громадянського суспільства», тобто до деякої досконалої республіки.

Одним із аспектів соціального ідеалу Канта була ідея повного припинення міжнародних і міждержавних конфліктів, ліквідація воєн і встановлення всезагального миру, що знайшла вираз у концепції «вічного миру». У праці «До вічного миру» (1795) Кант з сумом констатує, що в міжнародних відносинах до цього часу панує не право, а лише сила. Війна ж є порушенням моральнісної оцінки людини як самоцілі і самоцінності, тому воєн не повинно бути. Шлях до вічного миру Кант вбачає в утворенні «федерації» усіх народів, що зберігають при цьому свободу і політичну самостійність, яку він називає «всесвітньо-громадянським станом».

Основною суперечністю філософії Канта є визнання об'єктивного існування «речей у собі», тобто світу як він існує сам по собі і заперечення можливості його пізнання. Ця суперечність була помічена всіма представниками класичної німецької філософії, тому що, як відзначав Гегель, якщо річ в принципі неможливо пізнати, то звідки ми знаємо, що вона існує. Кожен представник класичної німецької філософії критикував цю суперечність з різних позицій і намагався вирішити її теж у різних напрямках.

У 1798 році Кант опублікував працю «Антропологія з прагматичної точки зору», в якій у концентрованому вигляді викладає своє вчення про людину. Над всіма

істогами людину підносить, на його думку, наявність самосвідомості та здатність творити культуру. Культура, з одного боку, стримує чисто тваринні потяги і бажання, а з другого – стимулює чисто людські насолоди через діяльність і творчість. Саме в «Антропології з прагматичної точки зору» Кант висловив знамениту фразу, що діяльність – це найкращий спосіб насолоджуватися життям. Чим більше ти зробив, тим більше ти жив. Сьогодні, на початку XXI століття не менш актуальним, ніж у XVIII столітті, є кантівське розуміння того, що єдиний спосіб бути задоволеним долею – це наповнити життя діяльністю.

Список використаних джерел

1. Кант И. Соч.: В 6 т. – М., 1996. – Т.4.
2. Асмус В.Ф. Диалектика Канта. – М., 1929.
3. Гулыга А.В. Кант. – М., 1997.
4. Шинкарук В.И. Теория познания, логика и диалектика И.Канта. – К.: Наукова думка, 1974.

Розова Т.В., Черная Л.В. Культуротворческое осмысление человека в философии Иммануила Канта

Анализируется творчество выдающегося философа, представителя немецкой классической философии Иммануила Канта. Особое внимание уделяется осмыслению Кантом человека, его свободы. Как определяющие параметры человеческого бытия рассматриваются познавательное, практическое (нравственное), эстетическое отношение человека к миру.

Ключевые слова: Иммануил Кант, антропология, человек, культура, свобода, рассудок, практический разум, категорический императив.

Rozova, T.V., Chorna, L.V. The Culture–creative comprehension of a man in the philosophy of Immanuel Kant

This article analyzes the outstanding work of the prominent philosopher, the representative of the German classical philosophy – Immanuel Kant. Special attention is paid to understanding of a man and his liberty by Kant. As a determining parameters of human being the cognitive, practical (moral), the aesthetic attitude of man toward the world are examined.

Key words: Immanuel Kant, Anthropology, a man, culture, freedom, intellect, practical mind, the categorical imperative.

* * *

УДК 298.9(477)

Смутьський Є.В.

Національна ідентичність у вченні Об'єднання рідновірів України. За матеріалами публікацій Г.Лозко (Волхвині Зореслави)

Аналізуються ідеологічні аспекти вчення Об'єднання рідновірів України крізь призму питань національної ідентичності, та розглядає роль націоналістичних ідей в даному вченні. В центрі дослідження лежать публікації лідера ОРУ Галини Лозко (Волхвині Зореслави).

Ключові слова: неоязичництво, рідновірство, Об'єднання рідновірів України, ОРУ, національна ідентичність, націоналізм, глобалізація, інтернаціоналізм, Україна, традиційні цінності.

В світлі зростання ролі неоязичницьких течій в релігійному та соціальному житті західного світу, і України, як його невід'ємної частини, постає необхідність вивчення останніх не лише під кутом їхнього віровчення та культової практики, але й з точки зору певних ідеологічних засновків, що можуть позірно лежати за межами типової проблематики релігійознавчих досліджень. Дану статтю присвячено розгляду одного з елементів у комплексному дослідженні ідеології слов'янських неоязичницьких течій сучасної України крізь призму питань національно–культурної ідентичності. Основним завданням розвідки є аналіз публікацій ідеолога Об'єднання рідновірів України, що прямим або побіжним чином торкаються означеного проблемного поля. Оприлюднені тут результати безпосередньо ввійдуть до загальних висновків дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за темою «Національно–культурна ідентичність в слов'янських неоязичницьких течіях України кін. XX – поч. XIX ст.».

Об'єднання рідновірів України (повна назва – Релігійний центр Об'єднання релігійних громад рідновірів України) – одна з найзначніших слов'янських неоязичницьких конфесій, що включає в себе більше трьох десятків громад на території нашої держави. Центральною є заснована 1993 року в Києві громада «Православ'я». Разом із Родовим Вогнищем Слов'янської Рідної Віри та Слов'янською духовною течією «Великий Вогонь», ОРУ входить до Європейського Конгресу Етнічних Релігій (European Congress of Ethnic Religions, ECER), а також є активним учасником Родового слов'янського віче (PCB). В межах об'єднання діє Школа Української рідної віри та Українська Духовна академія рідновірів, наявні періодичні видання – часопис «Сварог» та вісник «Слава!».

В основі віровчення течії лежать тексти Велесової Книги, Рігведи, Авести, праці одного з головних подвижників відродження давньослов'янської релігійної віри Володимира Шаяна. Внаслідок тяжіння до реконструкціоністського крила в неоязичництві важливе значення для відновлення традиції також надається історичним, археологічним, культурологічним, етнографічним та етнологічним дослідженням, що присвячені відповідній проблематиці. Зі зрозумілих причин особливе місце займають віросповідно–та ідеологічнозорієнтовані тексти духовного провідника.

Лідер Об'єднання рідновірів України – Верховна Волхвиня Зореслава. Вона ж – Галина Лозко, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії культури Київського міського університету ім. Бориса Грінченка. В її творчому доробку присутня значна кількість наукових та науково–популярних публікацій зі сфер етнології, українознавства, релігієзнавства; захищені кандидатська і докторська дисертації за темами «Українське неоязичництво як джерело побутового релігійного синкретизму» (спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство) та «Актуалізація української етнорелігії в європейському контексті» (спеціальність 09.00.12 – українознавство) відповідно. Таким чином, можемо стверджувати, що оприлюднені Г.Лозко тези жодним чином не можуть бути розглянуті як творчість певного екзальтованого харизматичного лідера, натомість ми маємо справу з вивіреною позицією людини, котра, будучи науковцем, звикла чітко зважувати власні аргументи.

Загалом наше дослідження ідеології ОРУ розгортатиметься у трьох комплексно–тарних змістовних полях: (1) визначення національної ідентичності та роль ідей націоналізму; (2) ставлення до концепції «слов'янства» та ідеї панславізму; (3) реценсія неслов'янських народів та питання толерантності. Внаслідок значного обсягу матеріалу та обмеженого обсягу статті, даний текст присвячений розкриттю лише першого із зазначених пунктів, результати дослідження стосовно другого і третього буде оприлюднено в подальших публікаціях.

Одною з основних проблем сучасності Г.Лозко визначає невпинний рух до створення «глобального» світу з повним стиранням етнонаціонального меж, і побудовою егалітарного безнаціонального мультирасового суспільства [5]. Виключна позиція такої схеми розвитку пов'язана з тотальним домінуванням в західній гуманітаристиці ідеології лівого спрямування, що позиціонуються в якості прогресивних та єдиновірних. Натомість, спроби оприлюднення будь–яких правих, національно зорієнтованих ідей або зверхньо сприймаються як «рудименти» і «невігластво», або, що небезпечніше, тавруються «фашизмом» і «нацизмом» [4;5]. При цьому дуже часто дані поняття плутають і підмінюють, не вдаючись до аналізу їх реального змісту. Серед агентів стирання національної ідентичності народів на рівні із єдиним «світовим урядом», як центром політичним, визначається і релігійний центр – «конфесія з єдиним Богом» [3;5;6]. Саме з насильницької християнізації і знищення давніх вірувань починається насадження чужих для слов'янських народів цінностей та світоглядних орієнтирів. І навіть більше – «геноцид слов'янських народів почався з деїциду» [3].

На протипагу глобалізму висувається відродження етнічних релігійних традицій [3;6]. Ідентичність нації, на думку Г.Лозко, ґрунтується на трьох китах: рідна земля, рідна мова, рідна віра, і саме остання складова даної тріади відіграє найважливішу роль в збереженні самообумовленості: «У свідомості наших предків слов'ян конфесійна та етнічна належність були взаємообумовлені. [...] Зміна релігії розглядалася як зрада самому собі, своїй душі та еству власного народу, що за морально–етнічними нормами рідної віри вважалось злочином» [3]. Одразу варто нагадати, що така єдність етнічного (національного) і релігійного властива не лише для язичництва та неоязичництва, але й для всього корпусу етнічних та національних релігій, серед яких, зокрема, визнаємо й іудаїзм.